

PRINCIPPER FOR BEVARING OG KASSATION DISKUSSION I DANMARK EFTER 1966

Arkivkursets afsluttende opgave

Else Hansen

Bevarings- og Kassationsafdelingen, Rigsarkivet

Juli 2002

Den danske diskussion om principper for bevaring og kassation.....	3
<i>Materiale</i>	<i>4</i>
Et frodigt klima.....	5
”Det er vigtigt, at diskussionen kommer i gang...”	6
Forholdet til forskere og myndigheder.....	8
Kassationskriterier – subjektive eller objektive?	10
Arkivteori og kassation.....	12
<i>Processuelt og informativt aspekt.....</i>	<i>13</i>
Repræsentative udvalg og enstypesager.....	15
<i>Personsager.....</i>	<i>17</i>
<i>Særligt om arkivarer og statistisk metode.....</i>	<i>18</i>
Lodrette kassationer.....	20
Kvalitative kriterier.....	21
Myndighedernes sagsbehandling som kassationskriterium.....	23
Hvor blev diskussionen af ?	24
Kassationer og økonomi	25
Stikprøvestørrelser og præcision – en gang mere	26
Resultatkontrakter og resultatmål	27
”Tommelfingerreglerne”	29
Principper i forandring. I - IX.....	31
Litteraturliste	37

Principper for bevaring og kassation

I efteråret 2001 blev der i Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling iværksat et udrednings- og uddannelsesprojekt om principper for bevaring og kassation af arkivalier. Arbejdet i den gruppe har bl.a. vist, at der blandt arkivarer med en kortere ansættelsestid i arkivvæsenet bag sig er behov for at kunne danne sig et overblik over, hvordan diskussioner om bevaring og kassationer tidligere har formet sig.

Sammen med mit personlige ønske om at kende den del af den faglige historie blev det udgangspunktet for min opgave til arkivarkurssets afsluttende modul.

De mange diskussioner i projektgruppen har tydeliggjort forskellige aspekter af arbejdet med bevarings- og kassationsvurdering. Jeg takker kollegerne i gruppen for udfordrende og spændende diskussioner. Ligeledes takker jeg Jan Kanstrup for at have læst en tidligere version af denne opgave og givet en række nyttige kommentarer hertil.

Den danske diskussion om principper for bevaring og kassation

Med denne rapport er det hensigten at give et rids af de sidste 30-40 års danske debat om bevaring og kassation af arkivalier. Også før 1960'erne blev der kasseret arkivalier af arkivvæsenet, men netop i 1960'erne tog debatten en ny drejning. Allerede i 1902 var det blevet fastslået, at kassation af offentlige arkivalier kun kunne ske efter bemyndigelse fra Rigsarkivaren, og selv om Arkivudvalget af 1933 arbejdede med at give forslag til ”begrænsning af arkivalierne”, kom det ikke til at ske på baggrund af bestemte faglige metoder eller overordnede principper. Grethe Ilsøe beskrev det således i 1984:

”Alle kassationer beroede som hidtil [før 1936, EH’s anm.] på de sagsbehandlende arkivarers mere eller mindre veldokumenterede skøn over materialets forskningsmæssige genanvendelsesmuligheder og –værdi. Den dominerende kassationsmetode var gennemgang af de pågældende arkivalier enhed for enhed med henblik på at udtrække det for forskningen ’relevante materiale’. Andre metoder bestod i at bevare mekanisk udvalgte årgange af journalsager (f.eks. hver 5. eller hver 10. årgang) eller mekanisk udvalgte enkelte journalsager (f.eks. hver 10. eller hver 100. sag). Endelig er i visse tilfælde nøjere bestemte dele af hver enkelt sag udtaget til bevaring i forbindelse med en gennemgang af et ensartet sagsmateriale (enstypesager)”¹

I løbet af 1960'erne blev dette mønster ændret. Rigsarkivar Johan Hvidtfeldt påbegyndte diskussionen om sammenhæng mellem arkivskabelse hos myndighederne og kassation af arkivalier, samtidig med at der blev gennemført omfattende kassationer i flere store arkivfonde, bl.a. Invalideforsikringsretten og Mødrehjælpen. På denne baggrund blev der ført en intensiv debat om bevaring og kassation fra midten af 1960'erne til slutningen af 1970'erne. I første omgang var der dels tale om at samle de praktiske erfaringer og dels om at diskutere helt overordnede mål for det fremtidige bevarings- og kassationsarbejde, herunder især forholdet til myndigheder og forskning.

I 1980'erne blev principper for bevaring og kassation tilsyneladende ikke diskuteret. I hvert fald ikke på en måde der har afsat sig spor i f.eks. “Forskning i Statens Arkiver”² På Nordiske

¹ Ilsøe: 1984: 31

² Degn 1991, Degn 1998, Forskningsårsberetninger 1997 - 2001

Arkivdage i Ebeltoft 1984 var der dog en workshop om etisk kassation, også med et dansk bidrag³.

Fra begyndelsen af 1990'erne tager den danske debat om bevaring og kassation imidlertid en ny drejning, idet man nu søger at finde metoder til at kvantificere kassationerne. Der etableres i Rigsarkivet en ny afdeling, Bevarings- og Kassationsafdelingen, som udelukkende beskæftiger sig med bevarings- og kassationsvurdering af arkivaccessionen. Der opstilles forskellige praktiske anvisninger på disse vurderinger, men de egentlige nyskabelser ligger i udviklingen af metoder til at måle arkivaliernes kvantitet.

Der sker en stadig udvikling i de medier, som bruges til arkivalier, hvilket også gør en fortsat diskussion af kassationsprincipper og –metoder nødvendig. I 1960'erne blev der talt om ”ekstræksemplarer af gennemslag” og om mikrofotografering. I 1990'erne oprettedes en sektion i Rigsarkivet til behandling af elektroniske arkivalier, som i første omgang især var registre, men som også omfatter elektroniske dokumenthåndteringssystemer. I den internationale debat har fremkomsten af nye arkivmedier betydet gennemgribende nytænkning af traditionelle arkivteoretiske begreber.⁴ Her behandles dog udelukkende debatten i relation til papirarkivalier.

Materiale

Materialet til denne opgave er udvalgt efter konsultation af forskellige kilder:

- artikler m.m. omtalt i de bibliografier, som dækker arkivarernes videnskabelige produktion⁵
- kompendiet: Statens Arkivers Arkivfaglige Kursus. Bevaring og kassation. 30.09.99
- artikler og internt materiale som er tilvejebragt i forbindelse med det Bevarings- og kassationsafdelingens interne projekt om principper for bevaring og kassation i vinteren 2001-02

Det skal således understreges, at denne undersøgelse vedrører diskussionen om principper for bevaring og kassation, ikke den praksis som er anvendt ved den faktiske bevaring og kassation. Der er ikke inddraget materiale fra de mangfoldige sager om konkrete kassationsarbejder,

³ Mogensen 1984

⁴ F.eks. Cook 1997, Cook 2001(a) og Cook 2001(b)

der gennem årene nok har optaget arkivarerne mere end de diskussioner, der har manifesteret sig i seminarrapporter, tidsskrifter m.m.

I arbejdet med det materiale, som er udvalgt på ovenstående grundlag, er jeg blevet opmærksom på andet relevant materiale, som uden tvivl vil kunne udfylde visse huller i nærværende fremstilling. Alligevel har jeg valgt at holde mig til det oprindeligt planlagte udvalg, dels fordi den tidsmæssige begrænsning også må medføre en begrænsning i materialet, dels fordi mit materiale netop i kraft af den pragmatiske indsamlingsmetode viser, hvad den interesserede arkivar har til rådighed, når hun vil sætte sig ind i dette område.

Endelig skal der peges på det forhold, at den internationale debat kun i ringe omfang er medtaget i denne fremstilling, hvilket i første række skyldes, at den internationale debat kun har afsat sig få spor i den danske debat.⁶

Debattørerne er, hvor andet ikke er nævnt, arkivarer, ansat i det danske arkivvæsen.

Et frodigt klima

1960'ernes diskussioner var præget af opsamling af erfaringer fra bevaring og kassation i bestemte arkivalier, særligt på et seminar afholdt af Arkivarforeningen i 1969. I løbet af 1970'erne bevægede diskussionerne sig i retning af at diskutere og udvikle generelle metoder til kassation af afgrænsede arkivaliegrupper, og i slutningen af 1970'erne kunne disse diskussioner sammenfattes. Særligt var det i 1970'erne blevet diskuteret, hvordan det kunne sikres, at der var repræsentative udvalg tilbage efter endt kassation, ligesom bevaring og kassation af enstypesager blev diskuteret. Også "lodret kassation" var genstand for nogen debat.

1970'erne må stå som det årti inden for de seneste 30-40 år, hvor diskussionen om bevaring og kassation har været ført mest intensivt af de fleste arkivarer. I hvert fald den form for diskussion som efterlader sig skriftlige spor i form af artikler m.m. Der var på dette tidspunkt tale om en egentlig faglig diskussion mellem arkivarerne.

Startskuddet til denne debat var nok artiklen "Tanker om kassation"⁷, hvor rigsarkivar Johan Hvidtfeldt i første nummer af tidsskriftet Arkiv i 1966 gjorde status over kassationsarbejdet.⁸

⁵ Ilsøe 1984, Degn 1991, Degn 1998, Forskningsårsberetning 1997-2001

Han gav først og fremmest økonomiske grunde til, at der burde foretages kassationer i de offentlige myndigheders arkivalier: det var for dyrt at opbevare arkivalier ”som er historisk og administrativt uden betydning” og arkivernes sparsomme ressourcer skulle ikke anvendes til at ordne og registre arkivalier, ”som må siges at være uden værdi”. Hvidtfeldt lagde vægt på, at arkivvæsenet først og fremmest havde ”store opgaver som videnskabelig historisk institution”. Kassationer betød, at det blev nemmere for den ikke arkiv-trænede historiker at udnytte det bevarede materiale.

Arkivarforeningens todages seminar om ”Kassation af arkivalier” i 1969 blev et vigtigt bidrag til kassationsdebatten.⁹ I løbet af 1970’erne blev der opstillet mål for, hvad arkiverne skulle kunne dokumentere efter tilendebragt kassation, der blev inddraget teoretisk litteratur i diskussionerne og opstillet nye modeller for bevarings- og kassationsvurdering. I tidsskriftet Arkiv er forskellige aspekter af diskussionen taget op. Desuden blev der i 2. afdeling i 1973 udarbejdet et internt papir, ”Vejledning i behandling af kassationssager”, hvori en række problemstillinger blev behandlet. Denne vejledning blev revideret i 1979, og 1979-udgaven har siden været den bedst gennemarbejdede, danske publikation om principper for bevaring og kassation, om end der var tale om en intern vejledning til brug i Rigsarkivets 2. afdeling. I 1979 arrangerede danske arkivarer et nordisk seminar om ”Bevaring af arkivalisk materiale til forskningsbrug”, det såkaldte Ellested-seminar. Her blev normer og praksis for kassationsvurdering i de nordiske lande diskuteret, og for de danske arkivarer blev det en lejlighed til at gøre status over den hidtidige diskussion.¹⁰

”Det er vigtigt, at diskussionen kommer i gang...”

”Det er en af de mest presserende opgaver for det danske arkivvæsen at få gennemført klare retningslinier for en [...] udtynding af sagerne”¹¹, mente Hvidtfeldt i 1966. Denne udtynding skulle gælde kassation af ”ligegyldige småkladder, ekspeditionsnotitser, ekstraeksemplarer af gennemslag eller udsendte cirkulærer, tryksager, reklamer, mødeindkaldelser m.m.”. Han nævnte desuden, at det var af betydning for kassationsbehandlingen, om materialet var unikt,

⁶ Der skal dog peges på to oversigtsartikler, nemlig Kolsrud 1992 og Cook 1997

⁷ Hvidtfeldt 1966

⁸ Tidsskriftet blev oprettet på initiativ af arkivarer i Rigsarkivet, som ønskede et forum for faglig diskussion

⁹ Kassation af arkivalier. Arkivarforeningens seminar III. Søhus Højskole. 9.-11.maj 1969. København 1970.

¹⁰ Arkiv, 7. bind, nr. 4. 1979

eller om det fandtes i flere i det væsentlige identiske eksemplarer. Og om der var tale om ”ikke-aktuelt internationalt materiale”, altså orienteringsmateriale. Endelig berørte Hvidtfeldt problemet med materiale, som findes i flere arkiver og som ”stort set giver de samme oplysninger”.

”Det lyder såre ligetil, men i virkeligheden er denne side af kassationsspørgsmålet uhyre vanskelig at løse. Man er derfor hidtil stort set vejet udenom problemet.”¹²

Dermed var der skitseret en række væsentlige problemer, som måtte løses på arkivfagligt grundlag. At der både var noget at diskutere og seriøse diskussionsdeltagere viste sig ved Arkivarforeningens seminar i 1969.¹³ Her fremgik det af rigsarkivar Hvidtfeldts indledning, at Arkivarforeningens seminar skulle imødekomme det store behov for mere principielle diskussioner af bevaring og kassation. Med sin artikel i 1966 og indledningen til seminaret i 1969 viste Hvidtfeldt, at han var klar over, at det ikke var noget enkelt problem arkivvæsenet stod overfor, og han henvendte sig til arkivarkorpset for at få sat en nuanceret diskussion i gang ud fra den daglige praksis og de indvunde erfaringer.

”Vi har ikke haft megen diskussion her i landet om de mere principielle sider ved kassation... Der er lang vej at gå endnu, før vi ved tilstrækkeligt om kassation. Løsningen af kassationsproblemet er ikke mindst et spørgsmål om viden; vi må vide mere bl.a. om, hvordan kassationer foretages i udlandet. Men der vil gå flere arkivargenerationer, før vi mestrer kassationens kunst. Det er vigtigt at diskussionen kommer i gang...”¹⁴

Det ene udgangspunkt for 1970'ernes diskussion var altså rigsarkivarens utvetydige opfordring og påpegning af en diskussion var nødvendig. Det andet var at kassation alligevel var en vanskelig sag, som ikke uden videre kunne stemme overens med arkivarernes opfattelse af deres gerning.

¹¹ Hvidtfeldt 1966:12

¹² ibid.

¹³ I seminaret deltog rigsarkivar Hvidtfeldt, en række arkivarer fra Rigsarkivet, landsarkiverne, Københavns Stadsarkiv samt arkivaren fra Carlsberg og historikeren Hans Chr. Johansen. Af de 12 oplæg drejede de ni sig om hvilke erfaringer der var indvundet ved kassationer i en række større arkiver/arkivaliegrupper: toldarkiver, ejendomsvurderinger, Udenrigsministeriet, retsbetjentarkiver, Invalidforsikringsretten, Mødrehjælpen, Københavns Kommune, Carlsberg / Det Kongelige Bryghus og fængselsvæsenet.

¹⁴ Kassation af arkivalier 1970:3

”Den der skal kassere arkivalier, befinder sig i et psykologisk dilemma. Usikkerhed bør komme bevaringen til gode – der gives jo ingen vej tilbage... Den nutidige kassationsbehandling søger at tilføre processen så mange eksakte elementer, at spillerummet for ren vurdering indsnævres mest muligt... Vi skal foretage et maximum af kassationer med minimal tilintetgørelse af arkivaliernes dataværdi.”¹⁵

At finde frem til disse ”eksakte elementer” blev det gennemgående tema i 1970’ernes kassationsdebat.

Forholdet til forskere og myndigheder

Diskussionen i 1960’erne og 1970’erne tog som udgangspunkt, at arkivvæsenet på den ene side skulle kunne stille arkivalierne til rådighed på en overskuelig måde for forskerne, og på den anden side ønskede at komme til at stille krav til myndighederne om arkivers dannelses. Arkiverne forstod sig selv som væsentlige forskningsinstitutioner, og dermed stod hensynet til forskerne også ganske centralt i arkivvæsenets virksomhed. Det betød først og fremmest, at der blev lagt vægt på at gøre arkiverne tilgængelige for forskerne. I forbindelse med kassation blev det fremhævet, at kassation jo gjorde arkiverne mindre og dermed lettere at overskue for forskerne, men også at omhyggelig registrering ville være et godt alternativ til kassation, når der skulle skabes overskuelige ”forskningsegne” arkiver.

Ved Ellested-seminaret i 1979 advarede Erik Stig Jørgensen imod ”den tilsyneladende udbredte forestilling om eksistensen af en principiel informationsoverflod”. På baggrund af en gennemgang af den tyske arkivar Hans Booms tanker advarede han imod at opfatte det som arkivarernes opgave at få ”udryddet” så mange data, at restmængden ville blive overskuelig. I stedet anbefalede han kraftigt, at bevarings- og kassationsvurdering skete på baggrund af forskningens efterspørgsel, men dog således at det var en central opgave for arkivarerne at give tilstrækkelige informationer om hvilke arkivalier, som findes på arkiverne.

I ”Kassation og bevaring af arkivalier” (1979) tog man dog klart afstand fra den tanke, at kassation kunne være en fordel for forskerne.

”Vi antager som grundsætning, at for forskningens skyld behøver vi ikke at kassere arkivalier. Kassation foretages af økonomiske grunde.”¹⁶

¹⁵ Vejledning i behandling af kassationssager 1973:12

¹⁶ Kassation og bevaring af arkivalier 1979:1

Spørgsmålet om at gøre arkiverne nemmere tilgængelige ved at udarbejde registre og andet blev dog ikke taget op i denne sammenhæng. ”Kassation og bevaring af arkivalier” koncentrerede sig om de dele af det arkivfaglige arbejde, som vedrørte netop kassation.

Arkivvæsenets forhold til de arkivskabende myndigheder var i mange år præget af, at arkivvæsenet ikke stillede krav om aflevering, men tog imod de arkivalier, som myndighederne ønskede at aflevere. Det var et gennemgående træk i diskussionen, at man indenfor arkivvæsenet ønskede dette forhold ændret. Med oprettelsen af J&K-afdelingen i 1963 arbejdede arkivvæsenet for at få myndighederne til at benytte emneordnede journalplaner til afløsning for den kronologiske henlæggelse af sagerne (kancellisystemet), som hidtil var blevet benyttet. De nye journalplaner burde så suppleres med kassationsbestemmelser, hvor der for hver journalgruppe blev angivet en kassationsfrist eller fastsat bevaringsbestemmelse. Indførelsen af emneordnede journalplaner hos myndighederne skulle ikke blot være til gavn for arkivvæsenet, men også for myndighederne og forskerne, idet de nye journalsystemer ville lette fremfindingen betydeligt.¹⁷ Desuden skulle myndighederne opfordres til at lave særlig afmærkning af principalsager, som så burde kunne bevares, mens øvrige sager blev kasseret.¹⁸ På den måde kunne arkivvæsenet bruge kræfterne på at præge den fremtidige arkivdannelse, i stedet for, som det var sket indtil da, at bruge kræfterne på retrospektive kassationer.

Fra 1974 blev de såkaldte femårsplaner indført. Rigsarkivet kontaktede de enkelte myndigheder i en fast turnus, og havde dermed sikret sig initiativet i kontakten med myndighederne, det var målet, at der efterhånden skulle udarbejdes stående kassationsbemyndigelser for alle myndigheder.¹⁹

Alle tiltag overfor myndighederne pegede i retning af at fastholde arkivvæsenets centrale rolle overfor de statslige myndigheder. Det havde siden slutningen af 1800-tallet været praksis, at alle kassationer skulle godkendes af rigsarkivaren, fra 1902 fastlagt i kongelig forordning og i 1976 gentaget i arkiv-bekendtgørelsen²⁰. Hvidtfeldt anbefalede, at kassationsdebatten blev taget alvorligt af arkivfolk, for at fastholde arkivvæsenets centrale position:

¹⁷ Hvidtfeldt 1966

¹⁸ Kassation af arkivalier 1970: 29-31.

¹⁹ Thestrup 1979:249

²⁰ Bekendtgørelse af 20. februar 1976

”Vi presses af politikerne til kassation, hvis vi ikke vil kassere bliver kassationen overladt til administrationen selv, arkivloven kan i så henseende let laves om, og det ville være meget uheldigt.”²¹

Kassationskriterier – subjektive eller objektive?

I slutningen af 1960'erne stod to grundlæggende synspunkter overfor hinanden. Skulle kassation ske ved, at arkivarer gennemgik arkivalierne og umiddelbart udskilte kassabilia fra bevaringsværdige arkivalier, altså på subjektive kriterier – eller kunne og skulle der opstilles mere objektive kriterier ?

Forsvaret for de subjektive kriterier for kassation blev i debatten alene repræsenteret af Harald Jørgensen og byggede på en umiddelbar vurdering af aktstykkernes formodede historiske værdi. På seminaret i 1969 præsenterede Harald Jørgensen den retrospektive kassation, der var foretaget i retsbetjentarkivernes materiale fra 1870-1919. Heri havde han vurderet, at en del materiale havde ”meget ringe historisk relevans”. Blandt de kasserede sager nævntes inkassosager, sager om hestehandler, private injuriersager, betleri-, sædeligheds- og tyverisager. Han havde gennemgået de enkelte pakker og udskilt det efter hans skøn bevaringsværdige materiale, mens protokollerne og enkelte embeder blev bevaret intakt.

”Her er det personlige skøn om den enkelte sags historiske relevans afgørende for udskillelsen... Når denne ret omstændelige kassationsform er anvendt, og anden form ikke forsvarlig, hvis man vil kassere, skyldes det i første række den opfattelse, at det er arkivarens pligt at drage omsorg for, at kassabelt materiale så vidt muligt fjernes.”²²

Både arkivets og forskningens tarv blev efter hans opfattelse varetaget ved denne form for kassation. Det var nemlig ”utilfredsstillende for en arkivmand at gå rundt med bevidstheden om, at der ligger irrelevant materiale på hylderne”²³, og dette blev nu fjernet. Samtidig hævdede han, at kassation var ”nyttig gerning over for den historiske videnskab, som forskånes for

²¹ Kassation af arkivalier 1970:3 (Hvidtfeldts understregning)

²² Kassation af arkivalier 1970:35-37

²³ Kassation af arkivalier 1970:11

at gennemgå en række arkivpakker med aldeles ligegyldigt materiale for finde noget, der har historisk relevans” og ”at det var hurtigere for forskeren at gennemgå 5 end 25 pakker”.²⁴

Overfor dette stod det *moderne* synspunkt, som tog udgangspunkt i den mere aktive rolle som arkivvæsenet ville indtage, dels ved at påvirke myndighedernes arkivdannelse, dels ved at være en vigtig videnskabelig institution. Man skulle væk fra subjektive kassationskriterier og fra retrospektiv kassation, men i stedet skulle påvirke kommende arkivdannelse og på objektive kriterier udskille kassabilia.

I ”Vejledning i behandling af kassationssager” blev der i 1973 gjort endeligt op med princippet om at udskille kassabilia ved gennemgang af hele sagsrækker. Arkiver, som er ordnet kronologisk, ”frembyder principielt ingen holdepunkter for rationel kassationsbehandling, da sagerne ligger i en orden, der er fuldkommen tilfældig mht. deres indhold og betydning.” Videre blev det anført, at gennemgang af de enkelte sager dels var økonomisk uforsvarlig, dels problematisk i metodisk henseende, ”da udvælgelsen vil være helt afhængig af den kassationsbehandlingens baggrund i henseende til viden og præferencer”.²⁵

I 1970’erne hørtes der ikke længere stemmer i debatten, som talte for, at arkivaren blot ved at se på dokumenterne kunne afgøre deres historiske værdi. Tværtimod blev arkivarers ”uvidenhed om fremtidens behov” understreget af Helle Linde i 1977, ligesom det af Harry Christensen i 1974 var blevet fremhævet, at spørgsmålene til materialet er ukendte. I 1979 fastslog man i 2. afdelings vejledning, at ”der ikke findes midler, hvorved man kan opstille en nogenlunde pålidelig prognose for fremtidens dokumentationsbehov”, idet de fremtidige forskningsmetoder og –mål ikke kendes. På den baggrund måtte man erkende, at det ville være ”umuligt at undgå skønsmæssige vurderinger”, men man ville bestræbe sig på bl.a. gennem vejledningen at gøre ”spillerummet for ren vurdering” så snævert som muligt.²⁶

På Ellested-seminaret tog Erik Stig Jørgensen afstand fra at forlange, at arkivarens vigtigste kvalifikation skulle være ”educated intuition”. Dette koblede ham dog ikke sammen med en af-

²⁴ *ibid.* p. 36-37

²⁵ Vejledning i behandling af kassationssager 1973:21

²⁶ Kassation og bevaring af arkivalier 1979:5; Linde 1977; Christensen 1974

visning af at lade fremtidens forskning have en afgørende rolle i nutidens kassationsvurderinger.

”Det nytter ikke at afvise ethvert forsøg på at forudsige fremtidig efterspørgsel som spekulation , når forholdet faktisk er det, at vi træffer beslutninger for al fremtid. Når Booms afviser, at følsomhed, modenhed og intuition er væsentlige egenskaber hos den arkivar, der skal træffe kassationsbeslutninger, så virker det muligvis meget forstandsmæssigt, men det er ikke fornuftigt. ”²⁷

I kassationsarbejdet var man enige om at bestræbe sig på at bevare arkivernes dokumentationskraft på trods af kassationerne. I 1979 opstillede man ligefrem en regel for dette:

”Den bevarede del af et arkiv skal forholde sig således til det oprindelige fuldstændige arkiv, at sandheden ikke undertrykkes eller fordrejes. Det bevarede materiales ophavssituation skal desuden fremgå på en metodisk forsvarlig måde. ”²⁸

Arkivteori og kassation

Hverken hos Hvidtfeldt eller på Arkivarforeningens seminar blev der refereret til teoretisk litteratur om bevaring og kassation. Dansk praksis blev dog af Hvidtfeldt sammenlignet med praksis i udlandet, men diskussionernes tyngdepunkt lå på gennemgang af praktiske erfaringer og forslag til nyordninger, som kunne lette det fremtidige kassationsarbejde. Problemet var således ikke at begrunde, at der overhovedet skulle ske kassationer, men at finde egnede metoder til kassation. Med ”Vejledning i behandling af kassationssager” blev Schellenbergs teori forsigtigt introduceret i 1973 og i den reviderede version ”Kassation og bevaring af arkivalier” fra 1979 blev Schellenbergs teori lagt til grund for fremstillingen. I de foregående år var teorien blevet diskuteret i arkivarkredsen og der fundet ”meget frugtbar”²⁹. I ”Kassation og bevaring af arkivalier” blev der i 1979 desuden refereret flittigt til den svenske arkivar Nils Nilssons arbejder.

På Ellested-seminaret diskuterede Erik Stig Jørgensen mulighederne for at hente inspiration til diskussionen om kassationsvurdering i udlandet og international arkivteori. Hans konklusion var ikke opmuntrende:

²⁷ Jørgensen 1979:259 (Jørgensens fremhævning)

²⁸ Kassation og bevaring af arkivalier 1979:14. Teksten har en henvisning til Nils Nilsson: Arkiven och informationssamhället. 1971. s. 65

”... der [er] i den store verden hverken trøst eller hjælp at hente. Det er nærmest forstemmende at konstatere, at arkivarer overalt i den udviklede verden føler sig stående med ryggen mod muren, at de overalt arbejder ud fra de samme problemstillinger, overalt overvejer de samme løsninger – og intetsteds ses at være nået særligt langt.”³⁰

Processuelt og informativt aspekt

I 1970'erne skete der det vigtige, at den amerikanske arkivar Schellenbergs opfattelse af arkivalier blev introduceret i den danske debat, som dermed fik et teoretisk islæt.³¹

I 1973 havde arkivarerne i nogle år interesseret sig for, hvordan udsnit kunne udtages på en måde, der sikrede repræsentativitet. I den forbindelse var de stødt på Schellenbergs begreber om ”evidential value” og ”informational value”, og disse begreber blev nu introduceret i dansk arkivvæsen, dog uden direkte henvisning til Schellenberg selv.³²

Begreberne kaldtes i den danske oversættelse i 1973 for ”dokumentarisk indhold” og ”informativt indhold”. Fra 1979 vedtog man oversættelserne: ”det processuelle aspekt” og ”det informative aspekt”³³

Dokumentarisk indhold eller *processuelt aspekt* sigter til ”sagernes ophavssituation”, den administrative proces. *Informativt indhold* er ”oplysninger om forhold, som befinder sig udenfor den administrative proces, men er genstand for denne”. Det understreges, at det er af betydning om sagernes informative indhold stammer fra den offentlige eller den private sektor, idet arkivvæsenet kun har mulighed for at sikre bevaring af de samme emner andetsteds, hvis det drejer sig om den offentlige sektor.

I 1970'ernes danske fortolkning af Schellenbergs teori gjorde opdelingen i processuelle og informative aspekter det muligt at udsondre de dele af et arkiv, som særligt belyser de administrationshistoriske synsvinkler.

²⁹ Kassation 1979:18

³⁰ Jørgensen 1979:254

³¹ Der var nok tidligere læst international arkivlitteratur, men det havde ikke rigtigt sat sig spor i den danske debat.

³² I Vejledning i behandling af kassationssager blev der henvist til en artikel i *American Archivist* XX, 1957, af Paul Lewinson: ”Archival sampling”

³³ Vejledning i behandling af kassationssager 1973:9; Kassation og bevaring af arkivalier 1979:18

”Når man skal vurdere den forskningsmæssige værdi ud fra det processuelle aspekt, kan man nogenlunde fast grund under fødderne, fordi de forskningsemner, som bevaringen ud fra dette aspekt skal tilgodes, kan samles inden for rammen: den offentlige sektors opbygning og virksomhed. Forudsætningen for at vurdere, hvilke arkivalier, der er relevante til belysning af det processuelle aspekt er en indgående viden om institutionens organisation og placering i det hierarkiske system, om arten af dens hovedopgaver og deres forbindelse til over- og underordnede institutioner. Her ud fra kan man vurdere, i hvor vid udstrækning det processuelle aspekt bør belyses, og hvor man kan lokalisere det relevante arkivmateriale. I modsætning til hvad der gælder for det informative aspekt, kan man pege på de emner, man generelt skal koncentrere bevaringen om.”³⁴

Herefter udpeges en række emner, der skal kunne belyses, f.eks. institutionens oprettelse og politik. Det nævnes eksplicit, at formålet med bevaring ud fra det processuelle aspekt er at dokumentere den arkivskabende institutions virksomhed.³⁵ I forbindelse med fastlæggelse af udtrykket ”processuelt aspekt” diskuteres det ikke *direkte*, hvordan det kan sikres at der bevares arkivalier med henblik på at kunne dokumentere arkivaliernes skabelsessituation, og dermed sikre, at dokumentation af forskellige forhold senere vil kunne forstås i den sammenhæng, hvori de er skabt. Dette blev dog understreget i andre diskussioner i 1970’erne, både i Kassation og bevaring af arkivalier og på Ellested-seminaret.³⁶

Schellenbergs metode var udviklet og måske også bedst egnet til den situation, hvor arkivaren skal tage stilling til arkivalier, som er skabt i deres egen rutine og senere forelægges arkivaren, men når arkivaren skal påvirke arkivdannelsesprocessen er den måske ikke helt tilstrækkelig? Mens der kunne (og blev) opstillet kriterier for hvilke dele af det processuelle aspekt, der skal bevares, skete det ikke for det informative aspekt i den danske debat. Schellenberg selv giver eksempler på typer af oplysninger, der falder indenfor det informative aspekt vedrørende personer, ting og fænomener.³⁷

³⁴ Kassation og bevaring af arkivalier 1979:24

³⁵ *ibid.* p. 23

³⁶ *ibid.*; Jørgensen 1979:258

³⁷ Schellenberg 1956

I 1970'ernes diskussion blev der en mere detaljeret specifikation af de informationer, som lå i de processuelle aspekter, mens diskussionen om de informative aspekter kom til at dreje sig om repræsentativitet.

Repræsentative udvalg og enstypesager

I 1970'ernes debat om kassationsmetoder blev historiefaglige og arkivfaglige synspunkter kombineret. På den historiefaglige side findes historikernes interesse for kvantitative metoder i netop disse år. I den forbindelse henviste arkivarerne ofte til et indlæg af professor i historie, H.P.Clausen på Det danske historikermøde i Odense i 1969. Mødets emne var "Koordination og samarbejde i dansk historieforskning" og H.P.Clausen talte om "Den historiske forskning og dens serviceapparat".³⁸ Arkiverne var en del af dette serviceapparat, og H.P.Clausen kom ind på forskningens krav til arkivvæsenets kassationer:

"Interessen for kvantificerede problemstillinger i moderne historieforskning og frem for alt muligheden for at gennemføre en kvantificering og håndtering af et stort kvantificeret materiale kan meget let betyde, at forskningen må ønske nye kriterier ført ind i kassationsdebatten. Under alle omstændigheder er dette en debat, der må føres til bunds og det snarest muligt.

*I en række tilfælde vil man sikkert have mere glæde af et statistisk beregnet, repræsentativt udtræk af en arkivmasse end af en bevarelse af de kvalitativt interessante dele."*³⁹

Denne vurdering blev vigtig for arkivdebatten i de følgende år, idet synsvinklen gav mulighed for at fjerne sig fra den subjektive kassationsmetode og nærme sig en mere objektiv. Desuden vurderede Niels Petersen på Arkivarforeningens seminar i 1969, at moderne arkiver i stigende grad ville frembringe arkivalier, der var egnede til kvantificerede undersøgelser, fordi de ville samle sig om ensartede fænomener, der kunne danne basis for præcis måling af variationer i undersøgelsesmaterialet, nemlig de såkaldte enstypesager.

"Karakteristisk for disse sager er, at de indenfor samme serie angår samme klart definerede emne, men forskellige personer eller lokaliteter, og at oplysninger, der indgår i sådant materiale, gerne fremtræder i skematisk form. Enstypesager har endvi-

³⁸ Det danske historikermøde i Odense. 16.-17.februar 1969. 1970.

³⁹ Ibid, p. 44-45

dere en tendens til både tilsammen og enkeltvis at blive ret voluminøse, dels fordi deres enstypeskarakter netop er fremkaldt af, at de berører et stort antal enkeltfænomener, dels fordi de indgår i en proces, hvor det mindre kommer an på et administrativt skøn, mere på fremskaffelse og som dokumentation af et kompleks af konkrete oplysninger.”⁴⁰

Frank Jørgensen understregede på seminaret, at enstypesager opstod, hvor ”lovgivningen stiller en klart defineret service til rådighed for borgere, der opfylder visse relevante betingelser”. Som eksempler nævnes bl.a. Statens uddannelsesstøtte og Statslån til boligbyggeri.⁴¹

”Karakteristisk for disse er, at de – for så vidt der kan ses bort fra personal- og lokalhistoriske hensyn – individuelt er af forholdsvis ringe betydning, men i deres helhed dokumenterer en offentlig aktivitet af større eller mindre betydning”⁴²

Der var gennem 1970’erne stor interesse at opstille metoder, der på en gang byggede på objektive kassationskriterier og kunne give høje kassationsprocenter, og diskussionen samlede sig om, hvilke muligheder der lå i forskellige størrelser af udsnit og hvorledes disse udsnit skulle udvælges.

I ”Vejledning om behandling ...” blev det i 1973 diskuteret, hvordan forskellige kassationsmetoder påvirkede arkivernes dokumentationsmulighed. Dokumentation af kollektive fænomener som ”tilstande, udviklinger, tendenser, grupper” kan opretholdes, selv om der kun sker bevarelse af et udvalg af sagerne, mens dokumentation af individuelle fænomener (”begivenheder, genstande, personer”) kræver bevarelse af alle sager, men giver mulighed for udtynding. Den egentlige kassationsmulighed ligger i en vurdering af, i hvilket omfang dokumentation af individuelle fænomener skal bevares, eller om der kan kasseres oplysninger om enkelte mennesker, skibe, bygninger etc.⁴³

På seminaret i 1969 blev kassationer i enstypesager diskuteret, og selv om der var stor interesse for at lave repræsentative udvalg, blev der også taget forskellige forbehold. Det var nødvendigt at lave et grundigt forarbejde før udstedelse af kassationsbestemmelser, der skulle sik-

⁴⁰ Kassation af arkivalier 1970:7

⁴¹ ibid. p. 23-29, Vejledning i behandling af kassationssager 1973:16

⁴² Vejledning om behandling af kassationssager 1973:16

re repræsentativ bevaring i enstypesagerne, ”at man gennemtænker hvad man vil have repræsenteret”. Jo sjældnere detaljerne forekommer i kilderne og jo større sikkerhed man vil have, des lavere bliver kassationsprocenten. Ved lokal- og socialhistoriske punktundersøgelser har man brug for, at alle relevante kilder er bevaret fra samme geografiske område. Her vil tilfældige udsnit kunne være ødelæggende, men det blev foreslået at kombinere disse udsnit med total bevaring af udvalgte årgange. Enstypesager måtte ikke totalkasseres, idet man så ville miste ”ikke alene primært materiale, men herved tabes også kendskabet til den administrative proces”.⁴⁴

Personsager

Særlig opmærksomhed fik de enstypesager, der omhandlede personer. Helle Linde pegede i 1971 på det overordnede problem at nedbringe omfanget af personsager: ”en række ensartede sager, hver bestående af et antal løse akter om en enkelt person eller en enkelt familie. Som eksempler kan nævnes sociale sager, straffesager, sygejournaler, selvangivelser og personaleakter.”⁴⁵ Disse sager indeholdt ”væsentlige oplysninger om menneskers levevilkår og økonomi” og de blev derfor vurderet som bevaringsværdige på trods af, at næsten alle sociale sager hidtil var blevet kasseret, velsagtens fordi man havde ment, at sagerne ikke kunne få ”historisk interesse”. Nu var problemet at få fastlagt, hvor store udsnit der skulle bevares, og hvordan de skulle udvælges.

Uden statistisk viden om rækkevidden for størrelsen af udsnit ville ”forslag om bestemte bevaringsprocenter [blive] mere et udtryk for den betydning en gruppe arkivalier tillægges i forhold til andre grupper af arkivalier end en på beregninger baseret opgørelse af hvor stor bevaringsprocenten skal være for, at alle relevante variationer kan være repræsenteret.”⁴⁶

Efter at have diskuteret og forkastet metoder som at bevare sager med særlige kvaliteter (f.eks. omhandlende kendte personer), bevaring af bestemte årgange, bevaring af topografiske udsnit og bevaring af hver 10. sag, nåede Helle Linde frem til at anbefale, at sager udtages til bevaring efter personers fødselsdato. En sådan udskillelsesmetode ville være let at anvende uanset,

⁴³ *ibid.* p. 10

⁴⁴ Kassation af arkivalier 1970:23-28

⁴⁵ Linde 1971

⁴⁶ *ibid.*

hvilket system sagerne var henlagt efter, blot de var påført personnumre (indført i 1968) eller fødselsdato. Udskillelsen ville være let at udføre, og ikke nødvendigvis kræve arkivarers deltagelse, sagerne kunne måske endda afmærkes ved hjælp af edb, og fremgangsmåden ville forekomme myndighedernes personale indlysende. Endelig var der hensynet til forskerne, som ”altid [kan] være sikre på, at det udgør et repræsentativt udsnit af helheden, og det vil være fuldstændig klart efter hvilke kriterier der er bevaret.”

Udvælgelse efter bestemte fødselsdatoer ville også betyde, at det altid var de samme personers sager, som blev bevaret alle steder.

”Hvis man endvidere beslutter aldrig at foretage totale kassationer, men under alle omstændigheder at bevare sager vedr. personer født den 1. i en måned, uanset hvilken historisk værdi man i dag tillægger sagerne, vil man måske have undgået at forårsage uoprettelige ødelæggelser set med fremtidige forskeres øjne, i hvert tilfælde i personsagerne.”

I 1975 problematiserede Anna Thestrup bevaring efter fødselsdato, idet hun gjorde opmærksom på, at en del indvandrere, som ikke kendte deres fødselsdato, i 1970'erne var blevet tildelt fødselsdatoerne 1. januar og 1. februar, og dermed ville indvandrere bliver overrepræsenteret i materiale, der omfatter personer født (registret født) den 1. i måneden.⁴⁷ Dette problem var imidlertid kendt og beskrevet, og der ville derfor kunne kompenseres for det i den senere brug af arkivalierne.

Hun gjorde også opmærksom på, at en række sager ikke blev registreret under personens egen fødselsdag, men under et familiemedlems. Det var især tilfældet for selvangivelser fra gifte kvinder, som blev registreret under ægtemandens personnummer. Anna Thestrup anbefalede bevaring af sager, hvor ægtemanden var født den 1. i en måned, dels fordi oplysninger om hele familiens økonomiske forhold så ville blive bevaret, dels fordi en sådan bevaring ville afspejle den administrative opfattelse af mænds og kvinders økonomiske forhold.

Særligt om arkivarer og statistisk metode

Særligt væsentligt i denne diskussion var dog spørgsmålet om, hvor store – eller rettere: hvor små – udsnit det ville være forsvarligt at bevare. Til afklaring af dette vendte arkivarerne sig mod statistiske metoder. I 1974 tog Harry Christensen fat i en nærmere diskussion af, hvor re-

⁴⁷ Thestrup 1975

præsenterative er repræsenterative udsnit?⁴⁸ Han beskæftigede sig med problemet om, hvilken bevaringsprocent man skal vælge – og i tilknytning hertil hvad bevaringsprocent egentlig er udtryk for. Han introducerede begreber fra matematisk statistik i arkivdebatten: graden af repræsenterativitet, som udtrykkes ved hyppighed, sikkerhed og præcision, altså vil fænomener optræde i samme udstrækning i stikprøven som i hele materialet?

Og han konkluderede, at jo færre enheder det samlede materiale omfatter, jo større skal stikprøven være for at opnå den samme repræsenterativitetsgrad. Herunder må man tage hensyn til, om det samlede materiale vil kunne opdeles i mindre grupper, idet der så skal bevares forholdsvis mere for at sikre en tilstrækkeligt høj repræsenterativitetsgrad også for de enkelte grupper. Det vil sige jo mere ensartet de enkelte fænomener i materialet er, jo lavere bevaringsprocent vil give en rimelig repræsenterativitet. Hvis man omvendt arbejder med en fast bevaringsprocent, betyder det at ved forskellige populationsstørrelser vil man opnå forskellige repræsenterativitetsgrader.

Et af de statiske begreber, som introduceres, er ”præcision”, som betegner forskellen mellem et bestemt fænomens forekomst i stikprøven og i den samlede population. I 1970’erne anså man ikke en præcision på over +/- 10 % for acceptabel. Harry Christensen skrev i 1974:

”Er det derimod f.eks. indkomstforholdene i en kommune, og lad os her tage én på ca. 5.000 indbyggere (det tilstræbte minimum ved kommunesammenlægningerne), der er undersøgelsens genstand, bliver sagen en anden. Vi antager, at kommunen har 3.750 skatteydere. 3,3% af denne population er 125, en stikprøvestørrelse, der med sikkerheden 99% har en præcision på +/-11,3% [...]. For et fænomen, der viser en forekomst i stikprøven på 45% vil det virkelige tal ligge mellem 33,7% og 56,3%. Præcisionen er med andre ord så lav, at resultatet som oftest vil være uanvendeligt.”⁴⁹

I overensstemmelse hermed mener man i ”Kassation og bevaring af arkivalier” fra 1979, at en præcision på omkring +/-10% er uacceptabel. Problemet om stikprøvestørrelser diskuteres detaljeret. Heri understreges det, at

⁴⁸ Christensen 1974

⁴⁹ ibid. p. 12

”... så snart en population opdeles på delpopulationer, inden beregninger foretages, er en 3,3 pct. stikprøve uanvendelig, hvis resultaterne skal udsige noget som helst.”⁵⁰

I Harry Christensens artikel findes tabeller over, hvor store stikprøvestørrelser der var nødvendige for at opnå ønsket sikkerhedsniveau og præcision ved forskellige populationsstørrelser.⁵¹ De viste, at for materiale med mindre end 2000 enheder ville der ikke kunne opnås tilstrækkelig grad af repræsentativitet ved nogen form for kassation, mens der f.eks. ved 9.000 – 18.000 enheder bør bevares 10 %. Først når der er over 70.000 enheder i et materiale vil det være forsvarligt kun at bevare 3,3%, hvilket svarer til alle personer født den 1. i måneden.

”Det forekommer unødvendigt at bevare 20% hvis 3% er alt nok, og det må være til liden nytte at gemme 3%, hvis de ikke kan bruges til noget.”⁵²

Lodrette kassationer

I jagten på muligheder for kassation, som ikke skulle indskrænke arkivernes indformationsindhold væsentligt, blev det overvejet om det var muligt at foretage kassationsbehandling for hele myndighedsområder. De såkaldt lodrette kassationer blev diskuteret af Birgit Bjerre Jensen i 1975 med udgangspunkt i fængselsvæsenet.⁵³

”Ved lodret kassation forstås en kassation, der omfatter alle instanser inden for et givet område i den hierarkisk opbyggede administration.”⁵⁴

Hun inddrager elementer som institutionernes hierarkiske placering (herunder flere sideordnede institutioner på samme niveau) og de bevarede arkivaliers mulighed for at give ”forsvarlig” dokumentarisk og informativ repræsentation.

Sagerne opdeles i to typer, enstypesager og øvrige sager. For ”øvrige sagers” vedkommende anbefaler hun total bevaring på de højere niveauer, bevaring af 10% af sagerne hvert år for institutioner på nederste trin i hierarkiet samt totalbevaring af hver 10. institutions øvrige arkiv. Dette ville give fuld dækning med hensyn til den generelle politik for alle institutioner og mulighed for dyberegående studier i en tiendedel af underinstitutionerne hvert år. Ved totalbeva-

⁵⁰ Kassation og bevaring af arkivalier 1979:50-52

⁵¹ Tabellerne er medtaget som bilag 1 i Kassation og bevaring af arkivalier 1979

⁵² Christensen 1974

⁵³ På seminaret i 1969 talte Erik Stig Jørgensen om lodrette kassationer i fængselsvæsenets arkiver. Kassationer i toldarkiverne er et andet eksempel på lodrette kassationer, som indgik i 1970'ernes debat.

⁵⁴ Bjerre Jensen 1975

ring på de højere niveauer sikredes desuden bevaring af en del af de oplysninger som blev kasseret på nederste niveau, efter Birgit Bjerre Jensens vurdering en forudsætning for kassationerne på nederste niveau.

Man må søge at undgå at bevare identiske oplysninger på flere niveauer, at vælge en metode som giver for lav en kassationsprocent og at vælge en metode, som hviler på en bedømmelse af hos hvilken instans, der foreligger de mest fuldstændige oplysninger. Sidstnævnte er afhængig af, at man i arkivvæsenet holder området ”under observation, fordi lovændringer kan bevirke, at sagsafgørelser inden for det pågældende område flyttes til højere eller lavere instanser og sagsindholdet dermed ændres.”⁵⁵

Kvalitative kriterier

1970’ernes debat drejede sig i høj grad om at finde frem til *objektive kassationskriterier*, altså kriterier som var uafhængige af den enkelte arkivars mere eller mindre omfattende viden om de emner, som arkivalierne indholdt informationer om. Det var vel en naturlig reaktion på tidligere tiders selvbevidste kassationer, der netop var sket ud fra den enkelte arkivars holdninger og meninger om, hvad der var historisk værdifuldt.

I arbejdet med at finde frem til disse objektive kriterier fik diskussionen om arkivaliernes indhold naturligt nok kun ringe plads på bekostning af overvejelser om repræsentative udsnit og mulighederne for lodrette kassationer.

I spørgsmålet om arkivaliernes ”forskningsmæssige værdi” kommer man dog i nærheden af emnet.

”Vi kan kun med meget stor usikkerhed forudse, hvilke spørgsmål eftertiden kan ønske at stille til arkivmateriale, men vi kan med nogen større sikkerhed tage stilling til, hvilke spørgsmål et givet materiale i det hele taget kan give svar på, både hvis det bevares i sin helhed og hvis dele af det bliver kasseret.”⁵⁶

For at give forslag til, hvad et givet materiale skulle kunne bruges til af fremtidige forskere, var det vel nødvendigt at tage stilling til arkivaliernes indhold.

⁵⁵ ibid.

⁵⁶ Vejledning i behandling af kassationssager. 1973

I en kritisk oversigtsartikel pegede Helle Linde i 1977 på, at den hidtidige diskussion havde været præget af ”tekniske” eller ”neutrale” kriterier for kassation⁵⁷. Hun medgav, at ”så langt det overhovedet er muligt må disse neutrale kriterier lægges til grund for kassationsbeslutninger af hensyn til de historikere i nutid og fremtid, hvis behov endnu er ukendt.” Derefter tilføjer hun, at

”... skal man opfatte historie som andet end statistik, slår neutraliteten ikke til. I sidste ende kommer man ikke uden om den kvalitative vurdering som afgørende både ved afvejningen af, i hvilke arkivalier der overhovedet kan foretages kassationer, og hvor stor en del af en gruppe arkivalier der i givet fald kan kasseres.”

Denne kvalitative vurdering kan f.eks. gå ud på at udvælge særlige personkredse til ekstrabevaring, udover den bevaring som sker pga fødselsdato. Desuden pegede hun på, at kassationskriterier for oplysninger om menneskelige omgivelser endnu ikke var udarbejdet i tilstrækkeligt omfang.

”Kassation betyder altid tab af information, men vi kan forsøge at begrænse tabet ved øget viden om arkivaliernes indhold og sammenhæng, ved at finde frem til neutrale kriterier for kassationer uafhængige af personlige vurderinger og de interesser der tilfældigvis (?) præger nutiden, og – hvor de neutrale kriterier ikke slår til, og vi uhjælpelig er afhængige af en subjektiv vurdering – ved en stadig opmærksomhed over for, hvad der optager ikke blot os selv, men også den samtid hvori arkivalierne er opstået.”⁵⁸

Hun foreslår her, hvordan der kan argumenteres for de subjektive vurderinger, nemlig ved ikke blot at tage udgangspunkt i egne præferencer, men også i temaer i den tid, hvor arkivalierne bliver skabt⁵⁹.

På Ellested-seminaret når Erik Stig Jørgensen til en lidt anden konklusion på det spørgsmål, idet han tager afstand fra den tyske arkivar Booms tanker om, at kassationsvurderingen skal bygge på arkivarernes egne undersøgelser af tendenser i det samfund, hvor arkivalierne er

⁵⁷ Linde 1977

⁵⁸ *ibid.* p. 172

⁵⁹ Det samme synspunkt fremlægges af den canadiske arkivar Terry Cook i slutningen af 1990'erne, hvor han foreslår, at arkiverne ikke skal søge mod at kunne tilfredsstille fremtidens forskning, men mod at kunne dokumentere nutidens samfund.

skabt. Alligevel går han ind for at udgangspunktet for kassationsvurdering skal være sagernes ”informationsindhold”, ikke deres proveniens.⁶⁰

Myndighedernes sagsbehandling som kassationskriterium

Opdelingen i ”processuelt aspekt” og ”informativt aspekt” vandt bred tilslutning i 1970’erne og udgjorde bl.a. det teoretiske udgangspunkt for ”Kassation og bevaring af arkivalier” fra 1979.

Også i 1979 var der dog i tidsskriftet Arkiv et indlæg, som foreslog et andet udgangspunkt for vurdering af bevaring og kassation. Michael Hertz argumenterede her for en metode, der tog udgangspunkt i myndighedernes administrative adfærd, der skulle analyseres mhp styringsretning, adfærdstype, tidsmæssige konsekvenser og omfangsmæssige konsekvenser.⁶¹

Med denne model blev udgangspunktet for vurdering af bevaring og kassation flyttet fra ”det håndgribelige, foreliggende arkivalske materiale, dets dataindhold, dets informative og processuelle udsagnskraft.” Senere har Michael Hertz klart taget afstand fra indholdsmæssige overvejelser for bevarings- og kassationsvurdering.

”Bedømmelser på grundlag af indhold er tidrøvende og dermed uøkonomiske ... desuden vil en indholdsmæssig vurdering alt andet lige afhænge af arkivarens (subjektive) tolkning af dokumentet, hans referenceramme og præferencer. Jeg anser det derfor for urigtigt at anlægge indholdskriterier for afgørelsen af om dokumentserier skal bevares eller kasseres.”⁶²

I stedet for en indholdsmæssig analyse af arkivalierne foreslår han at tage udgangspunkt i myndighedernes sagsbehandling, beskrevet i faste og klare kategorier. Derved ville man kunne ”sikre et mere objektive resultat” af kassations- og bevaringsvurderingen. Det ligger implicit i denne model, at alle emner, som er behandlet af de statslige myndigheder er bevaringsværdige, og at der derfor ikke skal prioriteres mellem disse.

⁶⁰ Jørgensen 1979:257-259

⁶¹ Hertz 1978 – 1979. I Nordisk Arkivnyt, nr. 3, 2001 henvises der til denne artikel som en vigtig inspirationskilde for det norske Thime-udvalg, som havde udarbejdet principper for bevaring og kassation i det norske arkivvæsen.

⁶² Michael Hertz: Notat om ændret kassationspraksis.30.6.1992

Hvor blev diskussionen af ?

Der går et skel i den danske diskussion om principper for bevaring og kassation af arkivalier omkring 1979. Mens Johan Hvidtfeldt var rigsarkivar, blev en egentlig faglig diskussion fremmet, der findes adskillige bidrag til tidsskriftet Arkiv, og han bidrog også selv med faglige bidrag.

Også under de efterfølgende rigsarkivarer er der blevet diskuteret forudsætninger for bevaring og kassation, men diskussionernes udgangspunkt er blevet forskubbet fra det faglige til et mere politisk niveau i en tid, hvor de politiske krav til arkiverne er blevet stadig mere eksplicite. Specielt er der kommet stadig større fokus på statens udgifter til at drive arkiver, og dermed er der fulgt en forpligtelse fra arkivernes side til i højere grad at gøre rede for behov og resultater. Samtidig ændredes diskussionsfora, diskussionerne blev ikke længere offentliggjort i Tidsskriftet Arkiv eller andre steder.

Rigsarkivets magasinforhold havde betydning for intensiteten i debatten om kassationsvurderinger. I hele Hvidtfeldts rigsarkivarperiode led Rigsarkivet under voldsom pladsmangel, hvilket uden tvivl var medvirkende til at intensivere debatten. Omkring 1980 blev fjernlageret i Glostrup etableret, og nu var der for en tid rigelige mængder af ledig hyldeplads, hvad der gjorde kassationsdebatten mindre påtrængende.

I 1983 blev grundlaget for kassationer dog diskuteret i 2. afdeling, hvor man konkluderede, at ”der er ikke grund til at ændre det hidtidige teoretiske grundlag”, som altså fortsat blev udgjort af især ”Kassation og bevaring af arkivalier” fra 1979.⁶³

I begyndelsen af 1980'erne trængte et nyt emne sig på i kassationsdebatten, ikke på initiativ af arkivarerne, men med udgangspunkt i tidens diskussioner om registerbeskyttelse og med henblik på at beskytte borgerne mod at uvedkommende skulle få adgang til visse private oplysninger. Det var f.eks. tilfældet skolepsykologiske rapporter, hvor det blev fastlagt, at kun 20% måtte bevares, at de kunne afleveres meget tidligt og skulle være totalt utilgængeligt i 80 år. I denne debat var det nyt, at det for det første ikke var forskningsmæssige hensyn, som afgjorde om et materiale skulle bevares eller kasseres, for det andet at beslutningen om bevaring eller kassation ikke blev taget i arkivvæsenet, men i anden lovgivning.⁶⁴

⁶³ 2. afdelings behandling af kassationssager. En rapport. 17. oktober 1983. Som bilag til rapporten findes lister over, hvad der kan bevares og kasseres indenfor bestemte grupper af arkivalier.

⁶⁴ Mogens 1984:242-245

Kassationer og økonomi

Rigsarkivar Hvidtfeldt havde i 1969 udtalt, at ”enhver tvivl skal komme arkivalierne til gode... finansudvalget går ikke i enkeltheder med kassationssager, så det er vores ansvar om der bliver kasseret en større eller mindre procentdel.”⁶⁵ Han lagde således vægt på, at det var et politisk krav, at der skulle kasseres i arkivalierne, men at såvel kvalitet som kvantitet i kassationerne var arkivernes eget ansvar.

Hans efterfølger, Vagn Dybdahl, valgte en anden kurs. 1980’erne var generelt præget af nedskæringer og stor skepsis overfor offentlige udgifter, hvilket også arkiverne fik at mærke. I flere indlæg på Nordiske Arkivdage i 1984 blev arkivernes ressourcesituation diskuteret, idet der blev gjort rede for det vanskelige i at måle effekten af arkivernes virksomhed, og det blev påvist, at der ville komme flere opgaver i fremtiden – uden udsigt til øgede bevillinger.⁶⁶

På de nordiske arkivdage i Island 1987 forklarede rigsarkivar Vagn Dybdahl, at kassationer efter hans vurdering var meget dyre, og kun i få tilfælde ville kunne medvirke til at skaffe arkiverne en bedre økonomi. ”Arkiverne kan ikke gennem nye kassationer selv bidrage til at skaffe midler til løsning af de overordnede problemer.”⁶⁷

Dybdahl mente altså ikke, at kassationer kunne være løsningen på de politiske krav til arkivernes økonomi. Kun kassationer i ”meget store serier” kunne være økonomisk forsvarlige, og helst skulle arbejdet tilrettelægges således, at disse kassationer kunne foretages af myndighederne selv. Ud over de økonomiske forbehold havde han også mere generelle forbehold overfor kassationer, som han mente nemt ville kunne få utilsigtede konsekvenser. Dels fordi kassationer ”kan krænke borgernes rettigheder”, f.eks. ved arbejdsskadesager som kan ”række meget længere tilbage end vi tidligere har forestillet os.” Dels fordi ”nye emner, ny teknik og nye metoder [kan] skabe interesse om arkivalier, man tidligere dømte som interesseløse”

Hermed blev det understreget, efter nogle tilløb i 1970’erne, at det ikke kan forudsiges hvilke krav og spørgsmål fremtidens arkivbrugere vil stille til arkiverne. For Dybdahl blev det åbenbart et argument imod overhovedet at diskutere kassation.

⁶⁵ Kassation af arkivalier 1970:76

⁶⁶ Udspil og skitser. 14. nordiske arkivdage. 1984. Indlæg fra bl.a. Michael Hertz og Sigurd Rambusch

⁶⁷ Dybdahl 1987

På den anden side talte han også for, at arkivarerne måtte orientere sig bredere, og inddrage i deres undersøgelser, om oplysninger der findes i arkivalier også kunne findes andre steder. ”Kassationer forudsætter en meget bred viden om informationsmulighederne uden for arkivalierne.”⁶⁸

Disse ganske markante holdninger medførte ikke diskussioner, der har afsat sig spor i det udvalgte materiale. Bibliografien ”Forskning i Statens Arkiver”, der dækker perioden 1980 – 1989 dokumenterer dog, at andre arkivfaglige emner var til diskussion i denne periode.⁶⁹ Bl.a. blev ”guiderne”⁷⁰ udarbejdet i løbet af 1980’erne, ligesom arkivarernes historiefaglig forskning blev prioriteret højt.

Stikprøvestørrelser og præcision – en gang mere

Debatten om kassation og bevaring i tidsskriftet Arkiv hørte op med udgangen af 1970’erne. Der er dog ”en enlig svale” i 1993, hvor forskningsleder ved Institut for grænseforskning, Christian Hansen, har en artikel med titlen ”Overvejelser om stikprøvestørrelser ved bevarelse af arkivalier”.⁷¹

Han genoptog 1970’ernes diskussion om stikprøvernes præcision. Mens man i 1970’erne ikke tøvede med at betegne en præcision omkring +/- 10% som ”uacceptabel” og ”oftest uanvendelig”⁷², præsenterede Christian Hansen nu en præcision omkring +/- 20% som acceptabel til identifikation af ”meget grove træk”. Han betegnede +/- 5% som ”en betydelig sikkerhed”, mens +/- 2% blev betegnet som en ”meget stor præcision”.

”Det må være op til en professionel historisk vurdering – under hensyntagen til mulige problemstillinger i fremtidig forskning – at afgøre de mindste delpopulationer, man ønsker at bevare for eftertiden”⁷³

⁶⁸ Dybdahl 1987

⁶⁹ Degn 1991

⁷⁰ Rigsarkivet og hjælpemidler til dets benyttelse. I og II.

⁷¹ Ifølge Jan Kanstrup indgik artiklen straks i vurderingen af sygehusenes patientjournaler, en diskussion som var blevet taget op med mellemrum siden slutningen af 1950’erne. På baggrund af artiklens anbefalinger besluttede rigsarkivaren, at der skulle bevares 3% af sagerne, mod arkivarernes anbefaling af bevaring af 10%. Artiklen fik også betydning for arbejdsgruppen vedrørende primærkommunernes arkivalier, hvor flertallet gik ind for at bevare kun 3% af visse sager.

⁷² Christensen 1974 og Kassation og bevaring af arkivalier 1979

⁷³ Hansen 1993:275

Han konkluderede, at ”en lille generel bevarelsesprocent er fuld tilstrækkelig, sålænge man vil undersøge forhold i hele befolkningen”, altså at en bevaring af 3% var forsvarlig. Skulle undersøgelsen derimod sige noget om delpopulationer krævede det højere bevarelsesprocenter.⁷⁴

Resultatkontrakter og resultatmål

Indgåelsen af resultatkontrakter mellem Kulturministeriet og Statens Arkiver i 1995 og 1997 fik konsekvenser for principper for bevaring og kassation. I sin indledning til et seminar om kassation i Rigsarkivet i marts 1995 slog rigsarkivar Johan Peter Noack fast, at der kun var én grund til at foretage kassationer, nemlig at imødekomme de økonomiske krav fra Kulturministeriet.⁷⁵ Ligesom i Hvidtfeldts tid blev det anset for et faktum, at der var fortsat ville være begrænset magasinplads til rådighed, og dette skulle nu være den bestemmende faktor i bevarings- og kassationsarbejdet.

Af lovbemærkningerne til arkivloven i 1992 fremgik det, at Statens Arkiver kasserer 70-80 procent, resultatkontrakten i 1997 foreskrev, at 85 procent skulle kasseres.⁷⁶ Dette var en politisk afgørelse, men den blev også fagligt begrundet af rigsarkivaren: ”Bag dette ligger naturligvis en vel i og for sig overbevisende antagelse om, at andelen af bevaringsværdig dokumentation ikke kan vokse proportionalt med arkivproduktionen.”

Rigsarkivaren opsummerede de foregående årtiers bestræbelser på at etablere et teoretisk grundlag for kassation:

”Det ville være tiltalende om udslættelse af autentisk dokumentation var begrundet i en kassationsteori. Det er ikke lige til at afgøre, om vi har nogen. Kassationsteori er så prætentivt et ord. Men man kan vel i hvert fald sige, at vi har en praksis, som er begrundet i teoretiske synspunkter og årtiers erfaringer.”⁷⁷

⁷⁴ Ibid. p. 277. Der angives som eksempel, at man op gennem 1970’erne og 1980’erne har anset en stikprøve på 2000 landbrugsregnskaber for dækkende for alle 70.000 danske landbrug, også til undersøgelser af f.eks. størrelse, driftsform og landmandens alder.

⁷⁵ Noack 1995

⁷⁶ Også i ”Arkiver og kulturhistoriske museer” (1995) nævner Johan Peter Noack, at der kasseres 70-80 % af den offentlige arkivtilvækst. I øvrigt er beregninger af kassationsprocenter på det samlede arkivmateriale meget vanskelige, idet resultatet afhænger af, hvor store mængder arkivalier myndigheden oprindeligt har skabt, et forhold som arkivvæsenet kun vanskeligt kan skaffe sig indsigt i. Med SAMBA-undersøgelsen i 1995 fik man et vist indtryk af hvor meget der skabes, men tallene er stadig behæftet med nogen usikkerhed.

⁷⁷ Johan Peter Noack: Indledning til kassationsseminar i RA 21. marts 1995

I forlængelse af dette synspunkt blev det fremhævet, at de konkrete kassationsvurderinger blev foretaget af forskere, og at de forskningsbaserede afgørelser primært hvilede på vurderinger af dokumentationens relevans (og dermed indhold), hvorfor afgørelserne i en vis forstand var subjektive.

Det ser ud til, at begrebet om enstypesager er blevet udvidet siden 1970'erne, idet der ”på basis af en række forskningsmæssige vurderinger” er truffet beslutning om, at en række større serier af ensartede sager skal betragtes som enstypesager.

”Deri ligger i virkeligheden en beslutning om at indskrænke anvendelsesmuligheden til generaliserende studier, der skal bidrage til at tegne en trend eller give en stikprøve til bevaring.”⁷⁸

Året før havde August Eriksen på et seminar i Stockholm efterlyst kassationsteorier, som eksplicit tog højde for omkostningerne ved at implementere forskellige metoder.

”It must therefore be recommended that future theoretical discussions on appraisal be based on empirical knowledge of the cost-effectiveness of different appraisal actions.”⁷⁹

August Eriksen konkluderede, at de traditionelle kassationsmetoder, hvad enten de tog udgangspunkt i arkivaliernes indhold eller i deres oprindelsessituation var voldsomt omkostningskrævende. Derfor ønskede han enten bevis for at disse metoder også var økonomisk realiserbare, eller han krævede, at arkiververdenen skulle acceptere mere formalistiske metoder.

”The basis of the debate must then be the practical work and experiences of archivists, rather than the theory of archival and historical value.”⁸⁰

I 1993 blev Rigsarkivets tidligere 2., 3. og 4. afdelinger⁸¹ omdannet til Bevarings- og Kassationsafdelingen, med netop August Eriksen som chef. Tidligere havde 2. afdeling haft ansvaret for indsamling og formidling af arkivalier skabt efter 1848, nu fik den nye afdeling ansvaret for indsamling – og hermed bevaring og kassation – af alle arkivalier. Der blev sat fokus på det afleveringsefterslæb, der var akkumuleret i de foregående år, og der blev nu behandlet langt flere arkivalier end tidligere, inkl. vurdering af bevaring og kassation. Paradoksalt nok

⁷⁸ ibid.

⁷⁹ Eriksen 1994:138

⁸⁰ ibid. p. 136

⁸¹ Afdelingerne for arkivalier efter 1848, forsvarrets arkiver og privatarkiver

netop på et tidspunkt, hvor debatklimaet var helt nedkølet. Efter en pause blev tidsskriftet Arkiv ganske vist genoplivet, nu kun med et årligt nummer. Bevaring og kassation af papirarkivalier blev kun behandlet i ganske få artikler.⁸² Bl.a. gjorde Anders Sode-Pedersen opmærksom på, at de enstypesager, som 1970'ernes arkivarer havde brugt så mange kræfter på diskutere bevaringen af, nu i vid udstrækning var afløst af elektroniske registre.⁸³

For at klare den øgede arbejdsbyrde blev der ansat mange nye arkivarer, de fleste uden arkiverfaring, og de fik heller ikke tildelt den forskningstid, som ellers alle fastansatte arkivarer traditionelt havde haft. Der blev oprettet adskilte sektioner for henholdsvis papirarkivalier og elektroniske arkivalier.

”Tommelfingerreglerne”

Til sektionen for papirarkivalier blev den såkaldte ”sagsbehandlerhåndbog” (grønspættebogen) udviklet. Heri var samlet det materiale, som skønnedes at rumme de nødvendige forudsætninger for de nye arkivarer. Specielt om principper for bevarings- og kassationsvurdering af arkivalier fandtes dels de såkaldte ”tommelfingerregler”, dels ”Kassation og bevaring af arkivalier” fra 1979 – i afsnittet ”Historisk materiale”.

”Tommelfingerreglerne” var et appendiks til papiret ”Sagsbehandlingsmål – og hvordan vi når dem”, der i sagsbehandlerhåndbogen prioriterede de enkelte arbejdsområder i en gennemgang af opgaverne i den nye Bevarings- og Kassationsafdeling. Heri blev der lagt vægt på at få etableret *procedurer*, som kunne lede til opfyldelse af målene. Også i ”Vejledning i behandling af kassationssager”(1973) og i ”Kassation og bevaring af arkivalier”(1979) var der procedureafsnit, nemlig korte afsnit i tæt tilknytning til de arkivfaglige afsnit – i sagsbehandlerhåndbogens materiale var det lige omvendt!

Der blev lagt op til, at der skulle fastsættes en række regler, men også at disse fortsat skulle være til diskussion og eventuelt kunne fraviges eller ændres.

” SA's retningslinier for B/K-sagsbehandling [bør] imidlertid omfatte en lang række vejledende interne bevarings- og kassationsregler, som lægges til grund ved udarbejdelsen af konkrete B/K-bestemmelser. Sagsbehandlingen har bl.a. til formål at kon-

⁸² Kanstrup 2000, Sode-Pedersen 2000

⁸³ Sode-Pedersen 2000:58. Artiklen opsummerer erfaringer fra fællesprojektet vedr. told- og skatsektoren

trollere rimeligheden i anvendelse af disse vejledende regler; de kan som følge heraf fraviges i det konkrete tilfælde eller ændres generelt.”⁸⁴

Med de såkaldte ”tommelfingerregler” blev der etableret et udgangspunkt for sagsbehandling og diskussion.⁸⁵ Grundlaget for reglerne var som tidligere en opdeling i processuelle og informative aspekter ved arkivalierne. Der blev opstillet nogle få ”objektive kriterier”: identifikation af processuel dokumentation og i den forbindelse hensyntagen til top/down-approach⁸⁶ og udskillelse af redundant information.

” Den videre bevaringsvurdering - hvor der vælges mellem unik information - beror imidlertid fundamentalt set på skøn; med den udtrykkelige tilføjelse at der ikke er tale om vilkårlige skøn, men om kvalificerede, argumenterede og konsekvente skøn.”⁸⁷

Disse skøn skulle indebære vurdering af arkivaliernes relative informationstæthed og brugbarhed til bestemte formål (relevans) samt redegørelser for arkivalier, vurderingspræmisser og for arkivaliernes tekniske brugbarhed. Endelig fandtes der en oversigt over metoder - og ”tommelfingerregler” for bevaring og kassation af forskellige arkivaliegrupper, dog ikke journalsager, langt den mest omfangsrige gruppe med det langt det største informationsindhold. ”Tommelfingerreglerne” indeholdt en sporadisk argumentation, men ingen henvisninger til de overvejelser, der lå bag deres udformning.

⁸⁴ Sagsbehandlingsmål 1997:7. Forfatterens fremhævelse

⁸⁵ ”Appendix II: Generelle retningslinier & vurderingskriterier for B&K” er det officielle navn for tommelfingerreglerne. De er appendiks til Sagsbehandlingsmål.

⁸⁶ ”Top/down approach’et indebærer, at myndighedernes processuelle forhold fortrinsvis dokumenteres hos den myndighed, som er primært ansvarlig for området, således hos departementer for ministerieområder og styrelser på styrelsesområder med lokale afdelinger.” (Sagsbehandlingsmål, side 38)

⁸⁷ Sagsbehandlingsmål 1997:38

Principper i forandring. I - IX

I. Forståelsen af **arkivvæsenets centrale opgaver** har i løbet af de sidste 100 år bevæget sig fra en opfattelse af arkivvæsenets hovedopgave som værende ”af ren administrativ Natur”: en serviceinstitution for centraladministrationen over en opfattelse af arkivvæsenet som en ”videnskabelig historisk institution” til at betragte arkiver som ”reservoirer af autentisk dokumentation”.⁸⁸

Det følger heraf, at arkivvæsenet også må have forskellige positioner overfor to vigtige samarbejdspartnere, nemlig de myndigheder, som afleverer deres arkivalier på den ene side og de forskere og andre borgere, som skal anvende arkivalierne, på den anden side.

I forholdet mellem arkivvæsen og arkivskabende myndigheder er der sket væsentlige ændringer, siden rigsarkivaren i 1906 mente, at arkivvæsenet først og fremmest skulle kunne tilvejebringe og lægge til rette de oplysninger, som et embede måtte efterspørge. I 1963 blev der i Rigsarkivet oprettet en J&K-afdeling, Journal- og Kassationsafdeling, som især arbejdede med at få myndighederne til at bruge emneordnede journalplaner til afløsning af det gamle kancellisystem, hvor sagerne blev henlagt kronologisk. Endelig blev forholdet mellem myndigheder og arkivvæsen reguleret med Arkivloven i 1992, hvor myndighederne simpelt hen pålægges forskellige ordninger mht. deres arkivalier.

På den anden side hensynet til forskningen, som omkring 1900 blev opfattet som en sekundær forpligtelse for arkivvæsenet, mens Hvidtfeldt i 1966 lagde særlig stor vægt på arkivernes pligt til gøre arkivalierne tilgængelige for forskningen. I slutningen af 1990’erne opfattes forskerne ikke længere som de eneste eller vigtigste aftagere af arkivernes viden, nu anvendes et nyt begreb, nemlig ”brugere”, som omfatter forskere, men også ”borgere” i langt videre betydning. Endelig har myndighederne altid været brugere af arkiverne.

II. Også i et kortere perspektiv er der sket vigtige ændringer i arkivvæsenets betingelser og dermed i de mål, der er blevet sat for arkivernes virksomhed. Specielt mht kassation kan de **ændrede kvalitetsmål** vel udtrykkes således:

- 1970’erne: bevaring af den forskningsmæssige værdi, på trods af økonomiske krav

- 1980'erne: afvisning af at kassation kunne have nogen positiv betydning mht økonomi
- 1990'erne: kvantitative mål i kraft af økonomiske krav, udspecificerede procedurer mhp at opnå konsekvens og forudsigelighed

III. Arkivernes **interne organisering** er også blevet ændret. Frem til 1993 var Rigsarkivets arbejde fordelt mellem fire afdelinger, der varetog alt arbejde med arkivalier skabt hhv. før og efter 1848, med forsvarrets arkiver og privatarkiver. Derefter blev arbejdet betragtet som opdelt mellem publikumsvendte funktioner og myndighedsvendte funktioner. Den særlige Bevarings- og Kassationsafdeling har givet mulighed for at beskrive kontakten med myndighederne i udførlige procedurer, men opdelingen har også betydet, at der ikke har været nogen tilskyndelse til at overveje sammenhænge mellem arbejdet i forbindelse med bevaring og kassation og arbejdet med at tilgængeliggøre arkivalierne og vejlede publikum. I 1970'ernes begyndelse nævnes fyldestgørende registrering ofte som et alternativ til kassation, men allerede i slutningen af 1970'erne forsvinder formidlingsaspektet fra kassationsdiskussionerne, måske som en første opdeling i publikumsvendte og myndighedsvendte funktioner?

I nyere arkivteori lægges vægt på analysen af arkivaliernes kontekst og arkivskaberens dynamik. Bevarings- og kassationsarbejdet – eller rettere: arbejdet med arkivernes accessioner – er således langt mere end identifikation af kassabilia. Gennem bevarings- og kassationsvurdering opnår arkivaren indsigt i både arkivskaberens historie og arkivaliernes indhold og indbyrdes sammenhæng, en indsigt som burde tilknyttes arkivalierne, ikke mindst fordi denne viden har betydning for udfaldet af bevarings- og kassationsvurderingen og dermed for den forandring af arkivalierne, som arkiverne påfører dem. Med Statens Arkivers nye arkivbeskrivelsessystem Daisy lægges der dog op til at tilgængeliggørelse i nogen grad kan integreres i accessionsarbejdet således, at behovet for efterfølgende registrering bliver mindre.

Mens brugerkredsen er blevet stadig større og mere differentieret, er udformningen og overvejelserne omkring bevaring og kassation blevet stadig mere isoleret fra kontakten med brugerne.

IV. I 1970'erne fik diskussionen om **enstypesager** stor opmærksomhed. Der var tale om ny art af journalsager, et resultat af de emneordnede journalplaner og af at der blev flere og flere

⁸⁸ Disse udtalelser stammer fra tre rigsarkivarer: V.A.Secher 1906 (refereret af Hvidtfeldt i 1966), Hvidtfeldt

ydelser, som borgerne kunne få del i ved at udfylde forskellige skemaer. I arkivvæsenet blev især spørgsmålet om at finde de rette metoder til at udtage udsnit diskuteret. Det skete med inddragelse af statistisk metode og teori, men også med vurderinger af, hvad der var forsvarligt ud fra et historiefagligt forskningssynspunkt. Man talte om, hvor små delpopulationer der skulle være mulighed for at undersøge, bl.a. i relation til lokalhistorie.

Med de elektroniske arkivalier ændredes fokus fra ”enstypesager” til ”enstypedata” i elektroniske registre, med nye bevaringsstrategier til følge. Alligevel er 1970’ernes diskussioner om repræsentativitet og udsnitsstørrelser betydning stadig aktuelle. Diskussionen om udsnitsstørrelser blev nemlig taget op igen i 1990’erne, ikke som et spørgsmål om historiefaglig forsvarlighed, men om økonomisk forsvarlighed. Det er i den forbindelse næppe for meget at sige, at der med 1970’er-normer skete en kvalitetssænkning, hvad der illustreres med de præcisionsprocenter, der blev anset for acceptable i hhv. 1970’erne og 1990’erne. Hvad der blev betragtet som ufravigeligt i 1970’erne, blev alligevel forladt. Det er svært at sige, om der findes genuine arkivfaglige argumenter for at forlade 1970’ernes positioner, da 1990’ernes positioner ikke lægges åbent frem. Det ufravigelige er blevet forladt uden forklaringer, der har sat sig spor på det niveau, hvorfra der hentes materiale her. Det vil sige, at de arkivfaglige begrundelser for disse ændringer ikke er offentlige.

Det er et spørgsmål, om der ikke går en lige linie fra 1970’ernes fokusering på arkivaliernes repræsentativitet til 1990’ernes kvantitative krav til kassationer? 1970’ernes statistiske metoder kunne med lette ændringer tilpasses nye politiske krav.

V. 1970’ernes lidt vidtløftige planer om gennemførelse af ”**lodrette kassationer**” er blevet gennemført i 1990’ernes fællesprojekter, hvor arkivarer fra Rigsarkivet og landsarkiverne sammen analyserer et helt område og udarbejder bevarings- og kassationsbestemmelser for disse.

VI. Hvilke **emner** er det egentlig, man kan få oplysning om i arkivalierne? Det spørgsmål opgav arkivarerne vel at besvare allerede omkring år 1900, hvor proveniens-princippet blev indført, netop fordi forsøgene på at ordne samlingerne emnemæssigt måtte opgives. Det er i hvert fald ikke et emne, som har optaget sindene meget i de seneste 40 år. Man er tilsynel-

dende gået ud fra, at alle emner, som den offentlige forvaltning har beskæftiget sig med, pr. definition er interessante, mens der ikke har været nogen diskussion af, om visse emner kan udskilles som mere interessante end andre. Kræfterne er brugt på at raffinere andre tilgange, som kassationsvurdering med udgangspunkt i arkivalietype, i myndighedspraksis, i myndighedstype eller i omkostninger og effektivitet.

Kun i de spredte diskussioner af, hvad der skal forstås med begrebet ”forskningsmæssig værdi” eller ”historisk værdi”, ligger der tilløb til denne type overvejelser. Her er det iøjnefaldende, at man i 1970’erne talte engageret om, hvordan den ”forskningsmæssige” værdi kunne fastholdes på trods af kassationer i materialet, mens man i 1990’erne begrundede kassationens forsvarlighed med, at de jo var foretaget af forskere.

Resultatet af 1970’ernes diskussion blev, at arkivarerne ikke beskæftigede sig med arkivaliernes indhold, udover skelnen mellem processuelle og informative oplysninger og bedømmelse af muligheden for at opnå repræsentativitet. Beskrivelse af arkivaliernes indhold blev først og fremmest analyser af proveniensforhold, som det f.eks. ses i guiderne.

Helle Linde påpegede i 1977, at hvis historie er andet end statistik, må bevaring hvile på andet end neutralitet. For dog at kunne begrunde den problematiske vurdering af mere subjektiv karakter, som synes at være modstykket til de statistiske beregninger, foreslog hun, at de kvalitative vurderinger ikke blot skulle være et udtryk for, hvad den enkelte arkivar fandt af interesse, men skulle begrundes i forhold i den tid, hvor arkivalierne var skabt. Erik Stig Jørgensen mente derimod ikke i 1979, at det ville være muligt for arkivarerne at foretage tilstrækkelige analyser af samfundet på arkivaliernes skabelsestidspunkt til på dette grundlag at foretage kassationsvurdering. Alligevel mente han at ”følsomhed, modenhed og intuition” var nødvendige egenskaber for en arkivar, uden at han dog gjorde detaljeret rede for, hvordan disse egenskaber skulle bringes i anvendelse.

Hvad angår inddragelse af arkivaliernes emner havde Michael Hertz et forslag til den så at sige stik modsatte metode. Ved at tage udgangspunkt i myndighedernes sagsbehandlingspraksis kunne arkivaren komme helt udenom at tage stilling til arkivaliernes indhold. Heller ikke dette synspunkt blev genstand for nogen større diskussion i danske arkivarkredse.

VII. Skal Statens Arkiver have en **bevaringspolitik**? Når arkivforhold i de seneste årtier har været diskuteret af andre end arkivarer, har emnet ikke været bevaring og kassation. Der har været udvist stort engagement i spørgsmål om arkivaliernes tilgængelighed – og sidst i spørgsmålet om Rigsarkivets fysiske placering, mens spørgsmålet om, hvad der bevares og kasseres så at sige overlades til arkivvæsenet selv. Ombudsmanden har dog pålagt Statens Arkiver at offentliggøre *beslutninger* om bevaring og kassation, men ikke grundlag og konkrete argumenter.

En bevaringspolitik bør gøre rede for, efter hvilke overordnede hensyn der bevares og kasseres, og hvad man med rimelighed kan forvente at finde i Statens Arkivers samlinger.

Ved at formulere dette vil man selvfølgelig også åbne for en debat. Måske er offentligheden ikke enig i de vurderinger, der ligger til grund for en sådan politik.

Kassationerne er blevet mere omfattende, dels fordi kassationsprocenten blev forhøjet med indgåelse af resultatkontrakten mellem Statens Arkiver og Kulturministeriet i 1995, dels fordi bevaringsvurdering siden 1997 har været obligatorisk, og dels fordi selv en uændret kassationsprocent vil betyde større kassationer i de stadigt voksende offentlige arkiver. De omfattende kassationer alene kan begrunde, hvorfor Statens Arkiver bør have en kassationspolitik. Nedenfor vil jeg tillige give andre grunde til at offentliggøre baggrunden for den førte politik.

VIII. Adgangen til fælles viden, fælles overvejelser, er et vigtigt element i definitionen på en **profession** i sociologisk teori. Nogle af de elementer, som konstituerer en profession, er netop det specialiserede arbejde og den kollegiale diskussion af fælles normer for fagets udførelse. Hertil kommer, at fagets udøvere selv er øverste faglige autoritet på deres område, og altså ikke refererer til andre faglige eksperter (som sygeplejersker f.eks. kunne referere til læger). Endelig er der i nogle professioner autorisationsordninger eller særlige uddannelseskrav således, at man skal have passeret en form for prøve, før man kan betragtes som professionel.

Her skal jeg blot påpege, at en fælles og offentliggjort diskussion kan bidrage til fagets professionalisme ved at medvirke til at skabe den fælles referenceramme, som de professionelle må bevæge sig indenfor. De professionelle har brug for en sådan fælles referenceramme, netop fordi de skal være deres egen kontrolinstans. Den enkelte udøver af professionen skal være i stand til på egen hånd at foretage de faglige vurderinger af et givet problem, som er nødvendige for problemets løsning. Og det faglige grundlag bør være så detaljeret og klart, at vurderin-

gerne ikke varierer særlig meget fra person til person. Skal vi tale om professionalisme er der vel at mærke ikke tale om procedurer, regler og retningslinier, men om en dybere forståelse af fagets rationale, der sætter den enkelte professionelle i stand til selv at opstille regler på baggrund heraf.⁸⁹

IX. Der vil muligvis være læsere, som på dette tidspunkt er godt trætte af en fremstilling, som (næsten) kun forholder sig til, hvad der er publiceret om principper for bevaring og kassation. Der skal nok være en og anden blandt de ældre og mere erfarne kolleger, som nu brænder efter at belære mig om, at nok blev der skrevet dit og dat, men i praksis gjorde vi sådan og sådan. Når der i perioder ikke er offentliggjort bidrag til diskussionen om principper for bevaring og kassation kan det have flere årsager. Den mest nærliggende er selvfølgelig, at der så ikke har været nogen debat overhovedet, f.eks. fordi miljøets interesse har samlet sig om andre felter. Det kan også skyldes, at det ikke har været politisk opportunt at føre en offentlig debat om kassationsvurdering. **Hvorfor er det så interessant at analysere, hvad der faktisk blev skrevet og offentliggjort om dette emne?**

De overvejelser om bevaring og kassation, som for det første er skrevet ned uafhængigt af den konkrete sagsbehandling og for det andet er offentliggjort, udgør så at sige den fælles skatkiste, den fælles samling af argumenter for, hvorfor vi gør, som vi gør. En offentlig debat om principper for bevaring og kassation af arkivalier betyder, at diskussionens synspunkter fastholdes til senere brug og inspiration, og det betyder at andre udenfor arkivvæsenet har mulighed for at sætte sig ind i de overvejelser, der ligger til grund for de konkrete afgørelser.

Uden en offentlig diskussion af kriterier for bevaring og kassation kan man netop risikere at havne i den grøft, man forsøgte at holde sig fri af i 1970'erne, nemlig at være afhængig af personlige relationer og arbejdsmetoder, af følelsesmæssige skøn.

Med en fælles – og dermed i princippet også offentlig – diskussion vil det være muligt at træffe rationelle/argumenterede beslutninger på åbne kriterier, det kan kontrolleres om man har fundet common sense eller alle gør arbejdet på deres facon. Man kan simpelt hen lære af hinanden.

⁸⁹ Professionalisering indenfor en række forskellige fagområder og på forskellige tidspunkter diskuteres f.eks. i "Kampen om yrkesutövning, status och kunskap", red. av Staffan Selander. Lund. 1989, og i "Professions in Theory and History", ed. by Michael Burrage and Rolf Torstendahl. London. 1990.

Litteraturliste

- Bjerre Jensen, Birgit: Lodret kassation. In Arkiv. 5. bind nr. 4. 1975
- Christensen, Harry: Hvor repræsentative er repræsentative udsnit ? In Arkiv. 5. bind nr. 1. 1974
- Cook, Terry: What is Past is Prologue: A History of archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. In Archivaria 43. 1997
- Cook, Terry: Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts. In Archival Science, 1. 2001 (a)
- Cook, Terry: Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives. In Archivaria 51. 2001 (b)
- Degn, Ole: Forskning i Statens Arkiver. 1991
- Degn, Ole: Forskning i Statens Arkiver. 1998
- Dybdahl, Vagn: Vækst, tilbageslag og arkiver. In Arkiverne i samfundet. Artikler og foredrag. 1987
- Eriksen, August Wiemann: The Debate on Appraisal – Recurrences and Traps. In The Principle of Provenance – Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance, 2-3 September 1993. Skrifter udg. Af Svenska Rigsarkivet no. 10, 1994. *
- Forskningsårsberetning. Statens Arkiver. (årlig publikation). 1997 - 2001
- Hansen, Christian: Overvejelser om stikprøvestørrelse ved bevaring af arkivalier. In Arkiv. Bind 14. 1992 – 1993
- Hertz, Michael: Sagsbehandling som kassationskriterium. In Arkiv. 7. bind. 1978-1979
- Hvidtfeldt: Tanker om Kassation. Arkiv, nr. 1, 1966 *
- Ilse, Grethe: Dansk arkivbibliografi 1889 – 1981. 1984
- Jørgensen, Erik Stig: Sammenfatning og udblik til andre lande. In Arkiv 7. bind, nr. 4. 1979 (Ellestedseminaret)
- Kanstrup, Jan: Konventionelle arkivalier: Styring af bevaring, kassation og aflevering. In Arkiv 2000 Kassation af arkivalier. Arkivarforeningens seminar III. Søhus Højskole. 9.-11. maj 1969. København 1970.
- Kolsrud, Ole: The Evolution of Basic Appraisal Principles – Some Comparative Observations. In American Archivist, vol. 55. 1992 *
- Linde, Helle: Kassation i personsager. In Arkiv. 3. bind nr. 4. 1971
- Linde, Helle: Om vurderingsproblemer ved kassationer. In Nordiske Arkivstudier tilegnet landsarkivar dr. phil. Harald Jørgensen. København 1977. *
- Mogensen, Margit: Etisk kassation – nogle eksempler og problemer. In Udspil og skitser. 14. Nordiske Arkivdage. 1984
- Noack, Johan Peter: Indledning til kassationsseminar i RA 21. marts 1995. 1995
- Noack, Johan Peter: Statens Arkiver 2010. 1999
- Sagsbehandlingsmål – og hvordan vi når dem. 18.3.1997. In BK's sagsbehandlerhåndbog
- Schellenberg, T.R.: The Appraisal of Modern Public Records. Bulletins of the National Archives. 1956
- Sode-Pedersen, Anders: Bevaring og kassation af arkivalier i told- og skattesektoren. In Arkiv 2000
- Thestrup, Anna: Kassation i personsager og familiesager. In Arkiv. 5. bind nr. 4. 1975
- Thestrup, Anna: Status over kassationsspørgsmålet i Danmark. In Arkiv 7. bind, nr. 4. 1979 (Ellestedseminaret)
- Vejledning i behandling af kassationssager på 2. afdeling. Rigsarkivet. 1973

titler mærket med * findes i kompendiet Bevaring og kassation. Statens Arkivers arkivfaglige kursus. 30.09.99

Upubliceret materiale (uddelt i projektgruppe om principper for bevaring og kassation)

2. afdelings behandling af kassationssager. En rapport. 17. oktober 1983
- Johan Peter Noack: Indledning til kassationsseminar i RA 21. marts 1995
- Michael Hertz: Notat om ændret kassationspraksis. 30.6.1992.